

Alkoholikustannusten laskennan logiikka ja ongelmat

Pekka Kosonen — Juha Partanen — Esa Österberg

Useissa viimeaikaisissa puheenvuoroissa on puututtu alkoholin käytön aiheuttamiin yhteiskunnallisiin haittoihin ja kustannuksiin. Näiden kustannusten selvittämiseen on tähdätty joissakin eduskunta-aloitteissa ja kyselyissä Pohjoismaiden neuvostolle. Erityisesti raittiusliike on painottanut tällaisten selvitysten tarpeellisuutta¹. Näiden aloitteiden ja ulkomaisien esikuvien pohjalta on jo esitettykin eräitä laskelmia².

Esitettyjen vaatimusten lähtökohtana lienee näkemys, että alkoholin käytöstä aiheutuu suuria kustannuksia. Voidaan ajatella, että niiden selvittäminen ja kustannusten kokonaissumman tiedostaminen tukisivat rajoittavia alkoholipoliit-

¹ Eduskunta-aloitteista voidaan mainita kansanedustaja Raino Westerholmin ym. toivomusaloite n:o 317 vuodelta 1971 ja kansanedustaja Ensio Laineen ym. raha-asia-aloite n:o 666 vuodelta 1974. Pohjoismaiden neuvostossa asia on ollut esillä kansanedustaja Raino Westerholmin aloitteesta vuosina 1978—1979. Raittiusjärjestöjen kiinnostus kustannuslaskelmia kohtaan on tullut esiin muun muassa useissa pääkirjoituksissa (ks. esim. Alkoholikysymys 1976, 65; Alkoholikysymys 1979, 1; ks. myös Kristityn vastuu 6. 5. 1975; Raittiusanommat 5/1978, 4; Vasabladet 12. 11. 1978, 4; Raittiusanommat 6/1979, 6).

² Laskelmia julkisen sektorin alkoholihaittakustannuksista ovat esittäneet Johannes Virolainen (1976) ja Klaus Halla (1977 & 1978; ks. myös Suviranta 1978). Aarno Salaspuro (1978) on arvioinut alkoholin aiheuttamien hoitopäivien kustannuksia ja Espoon kaupunki (1978) on teettänyt tutkimuksen asunnottomien alkoholistien aiheuttamista kustannuksista. Alkossa käynnissä olevassa alkoholitalousprojektissa selvitetään alkoholin käytön aiheuttamia kustannuksia varsin perusteellisesti. Alkoholipoliittisessa tutkimuslaitoksessa on paneuduttu kustannuslaskelmien ongelmiin (ks. Österberg 1976 & 1978; Mäkelä & Österberg 1979).

tisia toimia. On myös oltu huolestuneita siitä, että alkoholipoliittisessa keskustelussa on usein ja painokkaasti tuotu esiin valtion alkoholitulot. Vähemmän on puhuttu valtion alkoholimenoista, vaikka alkoholin käyttö kytkeytyy monin tavoin myös budjetin menopuoleen. Alkoholin käyttöön liittyvien kustannusten ja hyötyjen vertailu sekä eri kustannuserien tarkastelu saattaisivat luoda perustan rationaalisille alkoholipoliittisille toimille.

Tässä artikkelissa tarkoituksemme on eritellä edellä mainittuja ajatuksia tarkemmin. Aluksi tarkastelemme alkoholin käytön aiheuttamien kustannusten laskennan historiaa; ajatus niiden arvioimisesta ei ole uusi. Sen jälkeen käsittelemme ongelmia, jotka liittyvät kustannusten mittaamiseen. Lopuksi pohdimme tämänkaltaisten laskelmien merkitystä alkoholipoliitiikan kehittämisen kannalta.

Asiasta on keskusteltu pitkään

Viime vuosien vaatimukset alkoholin käytön aiheuttamien kustannusten laske- misesta saattavat antaa mielikuvan, että kyseessä on johonkin uuteen oivallukseen perustuva tutkimussuuntaus. Kuitenkin tällaisia laskelmia on tehty ja niistä on käyty keskustelua jo kauan. Tietyt kysymykset, kuten alkoholin käytön yhteys tuottavuuden ja kansantulon alenemiseen, valtion alkoholimenojen arvioiminen sekä suhtautuminen taloudellisten laskelmien merkitykseen alkoholipoliitiikan kannalta, toistuvat. On hämmästyttävää, että keskustelu on pyörinyt näiden kysymysten ympärillä tuottamatta mi-

tään selviä ratkaisuja.

Alkoholikustannukset olivat esillä jo vuosisadan alkupuoliskolla, kun kieltola-keja säädettiin ja myöhemmin kumottiin (Brock 1916; Dahlgren 1924; Fisher 1927; Indstilling til . . . 1915). Jo tuolloin alkoholin käytön kustannuksia saatettiin esittää numeroin (Fisher 1927, 159—160). Esitetyt kustannukset olivat kuitenkin vain osa kieltolain kannattajien kokonaisargumentointia.

Irving Fisherin laskelmissa alkoholin käyttö aiheutti kansantaloudelle kahdenlaisia kustannuksia. Ensiksi alkoholin käyttö alensi työvoiman tuottavuutta, jolloin tuotanto ja palkat jäivät pienemmiksi kuin täysraittiuuden vallitessa. Toiseksi kustannuksia syntyi siitä, että niukkoja resursseja ei käytetty hyödyllisesti vaan ne uhrattiin turhiksi tavaroiksi määriteltyjen alkoholijuomien tuotantoon ja jakeluun (Fisher 1927, 123—133, 156—169). Nämä näkemykset välittyivät suomalaiseseen keskusteluun Bertil Ohlinin laskelmien kautta. Kun Fisher arvioi alkoholijuomien käytön alentaneen Yhdysvaltojen kansantuloa noin 10 %, Bertil Ohlin arvioi vähennyksen olleen Ruotsissa 3—8 % (Ohlin 1939). Alkoholin käytön aiheuttama eliniän lyheneminen ei Ohlinin mukaan ole kansantaloudellinen kustannus, koska kuolema vähentää sekä tuotantoa että kulutusta (Ohlin 1930, 102).

Ohlinin artikkeli oli osa Ruotsissa 1920- ja 1930-luvulla käytyä keskustelua alkoholin käytön yhteiskunnallisen voitto- ja tappiotaseen laatimisesta (ks. Österberg 1978). Keskusteluun osallistui myös Gunnar Myrdal, joka suhtautui kriittisesti pyrkimykseen tehdä alkoholin käytöstä taloustieteellinen ongelma. Alkoholin käytön yhteiskunnallisen voitto- ja tappiotaseen laatimisesta hän totesi, että ”jokainen yritys tuollaisen ’yhteiskunnallisen’ taselaskelman aikaansaamiseksi on pelkästään harrastelijamaista ja perusteiltaan täysin virheellistä puuhaa” (Myrdal 1930, 106).

Suomessa Pekka Kuusi sivusi vuonna 1952 kustannuslaskelmien problematiikkaa. Kuusen mukaan oli helppoa todeta,

että valtion alkoholitilinpäätös osoittaa voittoa. Hänen mielestään kaiken taloudellisen vahingon muuttaminen numeroiksi ja rahamääräiseksi on mahdotonta. Tämän vuoksi väkijuomien käytön kansantaloudellisesta tilinpäätöksestä oli Kuusen mukaan luovuttava (Kuusi 1952, 264—266).

Johannes Virolainen ja Klaus Halla ovat arvioineet alkoholin käytön julkiselle taloudelle aiheuttamaa rasitusta. Virolainen (1976) arvioi alkoholijuomien käytön aiheuttaneen vuonna 1975 valtiolle osapuilleen 900 miljoonan markan lisämenot. Puolet tästä koostui sosiaaliturvan menoista. Samana vuonna valtion alkoholitulot olivat 2 257 miljoonaa markkaa. Jos Virolaisen tavoin oletetaan valtion verotulojen olleen alkoholijuomien käytön vuoksi 6 % alhaisemmat verrattuna tilanteeseen, jossa alkoholijuomia ei käytettäisi, aiheutui tästä valtiolle 1 500 miljoonan markan tulonmenetys. Yhdistettyinä valtion alkoholimenot ja tulonmenetys ylittäisivät valtion alkoholitulot (Virolainen 1976). Halla (1977 & 1978) pyrki arvioimaan alkoholin käytön julkiselle hallinnolle aiheuttamien välittömien menojen suuruutta. Hän arvioi loppusummaksi vuonna 1975 noin 366 miljoonaa markkaa, josta noin puolet oli terveydenhuollon menoja.

Viime vuosikymmenellä kiinnostus alkoholin taloutta ja alkoholikustannuksia kohtaan lisääntyi selvästi. Sekä Yhdysvalloissa että Sveitsissä selvitettiin alkoholin käytön kustannuksia laajasti; laskelmat koskivat koko kansantaloutta (Berry & Boland 1977; Leu & Lutz 1977). Nämä tutkimukset ovat alkaneet vaikuttaa myös suomalaisen keskusteluun. Niiden mukaan noin 2/3 alkoholin aiheuttamista yhteiskunnallisista kustannuksista koostuu menetetyistä tuotannosta.

Ralph Berryn ja James Bolandin tutkimuksessa kustannukset ovat vaihtoehtoiskustannuksia. Kun niukkoja resursseja käytetään tiettyyn tarkoitukseen tai tietyn tavaran tuottamiseen, muita tuotteita voidaan tuottaa vähemmän. Alkoholin väärinkäytön ja alkoholismin yhtey-

dessä vaihtoehtokustannukset ilmenevät kahdella tavalla. Ensiksi alkoholin väärinkäyttö ja alkoholismi vähentävät tuottavuutta ja käytettävissä olevaa työvoimaa. Kun yhteiskunnan käytössä on vähemmän ja heikommanlaatuista työvoimaa, jää yhteiskunnan tuotanto ja hyvinvointikin pienemmäksi. Toiseksi kustannuksia syntyy myös siitä, että alkoholin väärinkäytön ja alkoholismin vuoksi niukkoja resursseja on uhrattava kontrolliin ja hoitoon (Berry & Boland 1977, 1—7).

Menetetyn tuotannon kustannuksia Berry ja Boland laskevat sen pohjalta, mikä on se markkina-arvo, joka olisi voitu tuottaa, mikäli alkoholin väärinkäyttö ei laskisi tuottavuutta. Tätä menetettyä arvoa he arvioivat alkoholiongelmaisten työntekijöiden ansionmenetyksellä. Tehdävänä on tutkia alkoholia väärin käyttävien ja muiden työntekijöiden tuloeroa. Jos muiden taustatekijöiden vaikutus vakioidaan, tuloero heijastaa alkoholin väärinkäytön nettovaikutusta tuloihin. Tätä voidaan pitää menetety tuotannon kustannuksena. Berry ja Boland eivät periaatteessa rajoitu laskelmissaan vain markkinasektoriin. Tuotantoa menetetään myös armeijassa, kotitalouksissa jne.

Lisäksi tuotantoa on menetetty sen takia, että ihmisiä on kuollut ennenaikaisesti alkoholin väärinkäytön seurauksena. Alkoholin väärinkäytön aiheuttama ylikuolleisuus arvioitiin 6,5—7 prosentiksi kaikista 20—64-vuotiaiden miesten kuolemista, ja tästä aiheutuvat tulonmenetykset diskontattiin nykyarvoon.

Toinen kustannusmuoto on alkoholin väärinkäytön seurausten hoitaminen, esimerkiksi terveydenhoitopalvelut. Ensiksi arvioidaan alkoholistien osuus erilaisista terveydenhoitopalveluista. Kun toisaalta tiedetään väestön terveydenhoitopalvelujen käyttö, näitä lukuja vertaamalla saadaan alkoholismin aiheuttamat ylimääräiset terveydenhoitokustannukset.

1970-luvun laskelmat ovat edeltäjiään yksityiskohtaisempia. Niissä kuitenkin esiintyvät samat kustannuslaskennan ongelmat, joihin jo aiemmin kiinnitettiin

huomiota. Siksi paneudumme seuraavissa jaksoissa kustannuslaskennan periaatteisiin ja niiden soveltavuuteen alkoholiongelman tutkimuksessa.

Kustannusajattelun soveltamisesta

Alkoholin käytön seuraukset ilmenevät moninaisina ilmiönä ihmisten ja yhteiskunnan elämässä. Niiden arvioiminen yhteiskunnallisina kustannuksina edellyttää toisissa yhteyksissä kehitettyjen käsitteiden soveltamista alkoholin käytön seurausten kuvaamiseen.

Kuten Emile Lévy kumppaneineen (1977, 21—22) huomauttaa ryhtyessään pohtimaan sairauksien aiheuttamien kustannusten arviointia, kustannusajattelu on peräisin yrityksen tilinpidosta. Yritystaloudessa on vakiintunut tiettyjä tapoja kustannusten laskentaan. Kustannuksia aiheuttavat ensinnäkin panokset, joita tarvitaan tuotoksen aikaansaamiseksi. Niiden laskemisen perustana ovat panosten hankintakustannukset. Kustannuksia saattaa aiheuttaa myös sellainen tapahtuma, vaikkapa tulipalo, josta ei aiheudu tuotosta. Näitä voidaan arvioida jälleenhankintakustannuksin, siis laskemalla mitä tilanteen saattaminen entiselleen tulisi maksamaan. Periaatteessa samantyyppisiä ovat myös kustannuserät, jotka aiheutuvat vahinkoja ennalta ehkäisevistä toimista. Kolmanneksi voidaan ottaa huomioon tuotannonmenetykset ja arvioida niistä aiheutuvia kustannuksia sen perusteella, millainen tuotos olisi saatu aikaan, jos vahinkoa ei olisi tapahtunut.

Hankinta- ja jälleenhankintakustannusten sekä tuotannonmenetysten laskennan logiikka ei suoraan sovellu alkoholin käytön, sairauden tai rikollisuuden aiheuttamien yhteiskunnallisten kustannusten laskentaan. Analogisia piirteitä on kuitenkin olemassa. Näiden varassa päädytään yleiseen ajatukselliseen kehiköön, joka näyttää tarjonnan lähtökohdan eri tutkimuksissa suoritetuille laskelmille alkoholin käytöstä aiheutuvista kustannuksista.

Laskentamenettelyihin sisältyy kol-

mentyyppisiä tehtäviä:

1. On identifioitava ja rajattava alkoholin käytöstä aiheutuvat haitat sekä arvioitava näiden haittojen määrää.

2. On esitettävä ne yhteiskunnalliset toimintajärjestelmät, jotka ovat tekemisissä alkoholihaittojen kanssa. On arvioitava näiden organisaatioiden toimintakustannukset, siltä osin kuin toiminta kohdistuu nimenomaan alkoholihaittoihin.

3. On pyrittävä arvioimaan alkoholihaittoista aiheutuvia vaikutuksia yhteiskunnan toimintoihin. Tällöin vertailukohteenä on tilanne, jossa joko alkoholin käyttöä tai alkoholihaittoja ei olisi lainkaan. Vertailu voidaan kohdistaa tuotannonmenetyksiin tai laajemmin hyvinvoinnin vähenemiseen yhteiskunnassa.

Tarkoituksemme on tarkastella tämän jäsentelyn pohjalta ongelmia, jotka alkoholikustannusten arvioimisessa tulevat vastaan. Tällöin tuntuu hyödylliseltä erottaa haittojen määrittely niihin liittyvien kustannusten arvioimisesta. On myös perusteltua erottaa toisistaan, kuten useimmissa laskelmissa on tehty, organisaatioiden toimintamenot ja potentiaaliset kustannukset, jotka saadaan vertaamalla todellisuutta johonkin oletettuun tilanteeseen. Tärkeintä on kuitenkin pyrkiä täsmentämään itse kustannusajattelun logiikkaa, sen tapaa kuvata kohteena olevia yhteiskunnallisia ilmiöitä ja toimintoja.

Alkoholihaitat

Eri tutkimuksissa esitetyt luettelot alkoholin käytöstä aiheutuvista haitoista ovat yleispiirteiltään samankaltaisia, vaikka yksityiskohdissa on tietenkin eroja. Ne ilmenevät terveydessä kuolleisuutena ja sairastavuutena, tuotannossa poissaoloina, tapaturmina ja työtehon heikkenemisenä sekä työvoiman poistumana, liikenteessä rattijuoppoutena ja onnettomuuksien lisääntymisenä, sosiaalisessa elämässä ihmissuhteiden häiriytymisenä, turvattomuutena, aineellisen ympäristön tuhoutumisena, järjestyshäiriöi-

nä ja rikoksina. Haitat eivät ole toisiaan poissulkevia. Esimerkiksi rattijuoppoudesta aiheutuva kuolema koskee kaikkia edellä mainittuja elämänalueita.

Alkoholihaittojen luettelointiin liittyvien ongelmien ymmärtämisen ja saatujen lukumäärätietojen arvioimisen kannalta on tarpeen painottaa sitä, että alkoholihaitat ovat yhteiskunnallisia ilmiöitä kahdessa eri mielessä. Ensinnäkään alkoholi ei aiheuta haittoja sinänsä vaan aina jossakin käyttöyhteydessä, tietyn elämäntavan osana. Ei ole olemassa "puhtaita" alkoholihaittoja. Alkoholiongelmat ovat ihmisten elämänongelmia. Yhteiskunnallinen tilanne ja sen muutokset heijastuvat paitsi alkoholin käytössä, myös sen seurauksissa. Toiseksi alkoholihaitat eivät tule tiedostetuiksi ja rekisteröidyiksi itsestään, vaan tiettyjen yhteiskunnallisten instanssien toimesta. Määritelmänomaisesti voidaan sanoa, että alkoholihaittojen esiintyminen on tuloksena siitä, että alkoholin käyttöön yhdistyy aina käytön ja sen seurausten sääntelyä. Sääntely voi sisäistyä alkoholinkäyttäjän itsekontrolliksi, se voi ilmentyä kulttuurisina tapoina ja normeina, lähiympäristön painostuksena ja valtiollisina toimina. Alkoholihaitta merkitsee ristiriitaa alkoholin käytön ja sen seurausten sekä jonkin niitä sääntelevän kontrolli-instanssin välillä.

Alkoholihaittojen kahdessa mielessä yhteiskunnallisen luonteen ymmärtäminen auttaa selvittämään eräitä haittatietojen tulkitsemisen ja soveltamisen vaikeuksia. Alkoholihaitat ovat historiallisesti muuttuvia, eikä mitään yleisesti pätevää haittojen luetteloa voida esittää. Eri maissa ja eri ajankohtina alkoholihaitat painottuvat eri tavoin¹. Vallitsee myös suuria eroja sen suhteen, miten tiukasti

¹ Klaus Mäkelän tekemät vertailut viittaavat esimerkiksi siihen, että "Suomessa alkoholi takavuosina oli ennen kaikkea järjestyksenpito-ongelma, kun taas Yhdysvalloissa painottuu alkoholin rooli tuotannon tehokkuutta haittaavana tekijänä... Ranskassa pitkäaikaisen alkoholinkäytön terveysvaikutukset ovat päällimmäinen ongelma"

terveydellisten ja sosiaalisten ongelmien nähdään olevan sidoksissa nimenomaan alkoholin käyttöön. Tällaisia yhteyksiä voidaan perinteisen raittiusliikkeen tapaan voimakkaasti korostaa, mutta ne voidaan pyrkiä myös kokonaan kieltämään.

Alkoholihaittojen kartoittamisen kannalta keskeinen merkitys on sosiaalitalastojärjestelmällä. Sen kattavuudesta ja johdonmukaisuudesta ja sen laadinnassa sovelletuista kriteereistä riippuu paljolti, millaiseksi kuva alkoholihaitoista muodostuu. Viranomaisten panos tietojen kokoamisessa on ratkaiseva². Usein joudutaan tosin tyytymään erityistutkimusten antamiin viitteisiin ja karkeisiin arvioihin.

Perustavimpana ongelmana alkoholihaittojen kuvaamisessa on kuitenkin alkoholin käytön kausaalisen roolin määrittäminen niissä syy- ja seurausketjuissa, jotka johtavat tilastoituihin alkoholihaitoihin. Tämä ymmärretään usein nimenomaan lääketieteellisen ja yhteiskuntatieteellisen alkoholitutkimuksen tehtäväksi, jonka suorittaminen on välttämätön edellytys alkoholikustannusten arvioimiselle (vrt. Berry & Boland 1977, 177).

(Mäkelä 1978 b, 51–55). Alkoholihaittojen ja kulutustason historiallisesti ja kulttuurisesti määräytyneitä suhteita valottavat Salme Ahlström-Laakso ja Esa Österberg (1978) sekä Mäkelä (1978 a). Esimerkin ”uuden” alkoholihaitan ilmaantumisesta tarjoaa keskustelu perheväkivallasta ja turvakotien perustamisesta (Peltoniemi 1979; Peltoniemi & Puustinen 1979).

² Sosiaalitalastojärjestelmien yleisenä ongelmana on niiden hajanaisuus. Pyrkimykset luoda yhtenäisiä järjestelmiä, soveltaen samankaltaisia periaatteita kuin kansantalouden kirjanpidossa, eivät ole toistaiseksi onnistuneet (ks. United Nations Statistical Office 1979; Moser 1980). Alkoholihaittojen tilastointia Suomessa on kuvannut ja arvioinut Riitta Wallenius. Vaikka tietoja on runsaasti, päätelmät eivät ole lohdullisia: ”Nykyiset päihdeseuraustilastot eivät muodosta varsinaista tilastojärjestelmää . . . Kun eri sarjojen tiedot pääsääntöisesti ovat rinnastuskelvottomia, ei niitä käyttäen saa kivuttomasti kuvaa erilaisten seurausten painottumisesta tai kokonaistilanteen kehittymisestä” (Wallenius 1980, 87).

Tilasto- ja tutkimuskäytännössä vaikeudet määrittää alkoholin käytön kausaalista roolia ilmenevät alkoholitapausten määrittelyn huojuntana. Harvat alkoholihaitat ovat, kuten liikennejuoppous, ilmiselvässä riippuvuussuhteessa alkoholin käyttöön. Onnettomuuksiin ja sairauksien puhkeamiseen vaikuttavat sen sijaan monet peräkkäiset ja rinnakkaiset tekijät, eikä alkoholin käyttö ole niiden esiintymisen välttämätön edellytys. Tilastointi ja tutkimus joutuvat väistämättä soveltamaan jossain määrin mielivaltaisia kriteerejä, usein puutteellisiin tietoihin nojautuen.

Määrittelyjen täsmentämiseen, taustatietojen hankkimiseen ja erikoistutkimuksiin voidaan tietenkin lisätä voimavaroja. Periaatteellinen kysymys alkoholin osuudesta jää silti avoimeksi. Kun huonot asunto-olot tai muutoin ongelmallinen elämäntilanne kietoutuvat yhteen alkoholin käytön kanssa ja aiheuttavat näkyviä ongelmia, kun alkoholin käyttö on samanaikaisesti sekä rikollisuuden syynä että sen seurauksena, ei ole mitään kiistatonta tapaa määrittää alkoholin osuutta. Alkoholihaittojen havaitsemiseen vaikuttaa se, miten keskeiseksi ja miten kontrolloitavaksi tekijäksi alkoholin käyttö katsotaan muihin haittojen syntyyn vaikuttaviin seikkoihin verrattuna. Tilastointi ja tutkimus nojautuvat vallitseviin ajatustapoihin, antavat niille täsmällisemmän muodon.

Toimintakustannukset

Alkoholin käytön seuraukset aiheuttavat menoja sekä yksityisille kansalaisille että monille yhteiskunnallisille toimintajärjestelmille, pääasiassa julkiselle vallalle. Nämä menot aiheutuvat toiminnasta, jolla pyritään joko ehkäisemään alkoholihaittojen syntyä tai korjaamaan jo syntyneitä haittoja.

Näitä menoja on pyritty selvittämään eri tavoin. Jos haitan ehkäisy tai korjaaminen on oma tehtäväkokonaisuutensa ja toteuttajana on erityinen organisaatio, alkoholimenot on otettu suoraan kirjanpi-

dosta (kunnallinen alkoholitarkastus, PAV-huolto, alkoholivalistus, raittiustointiminta). Tiettyjen nimikkeiden alle kirjatut menot voidaan myös pyrkiä osoittamaan alkoholin käytön aiheuttamiksi. Esimerkiksi maksakirroosiin ja irtolaisuuteen kytkeytyviä menoja on usein käsitelty alkoholimenoina.

Useimmiten alkoholin käyttöön kytkeytyviä menoja ei ole käsitelty kirjanpidossa omina erinään. Esimerkiksi tullilaitos ei erittele valvontamenojaan valvonnan kohteen mukaan. Tällöin alkoholimenoja on arvioitu siten, että on selvitetty alkoholitapauksien määrä sekä yhden tapauksen aiheuttamat menot ja kerrottu nämä keskenään. Tarvittavat tiedot ovat perustuneet tilastoihin, rekistereihin, erillistutkimuksiin tai erilaisiin arviointimenetelmiin. Vaihtoehtona on ottaa lähtökohdaksi organisaation kokonaismenot. Tämän jälkeen pyritään arvioimaan, miten suuri osa organisaation toiminnasta ja menoista on kytkeytynyt alkoholin käytön seurauksiin.

Suoritettujen kustannuslaskelmien laskentaperusteet ovat usein kyseenalaisia. Voidaanko esimerkiksi mielisairaaloissa hoidettujen alkoholipotilaiden hoitoaikana käyttää mielisairaalapotilaiden keskimääräistä hoitoaika (ks. Halla 1977, 5—7, 33—35; KM 1978:33, 120)? Myös alkoholikustannusten erottaminen järjestelmän toiminnan kokonaiskustannuksista on usein ongelmallista. Esimerkiksi Halla (1978) määritteli alkoholirikoksiksi kaikki ne rikokset, joissa rikoksen suorittaja oli tekohetkellä alkoholin vaikutuksen alaisena. Monasti alkoholihaittojen yksikkökustannukset on saatu yleistämällä suppeaa aluetta koskevat tiedot koko perusjoukkoon.

Laskelmien kyseenalaiset empiiriset oletukset ja tekniset ratkaisut merkitsevät sitä, että jokaisen kustannuslaskelman lähes jokaisesta luvusta voitaisiin kiistellä pitkään. Jokaiselle esitetylle luvulle voitaisiin esittää siitä jonkin verran poikkeava vaihtoehto. Näitä pulmia voidaan jossakin määrin ratkoa arvioimalla vaihtoehtoisten oletusten vaikutusta tu-

loksiin, tehostamalla tilastotuotantoa tai suorittamalla erityistutkimuksia. Kustannuslaskelmien periaatteellisia ongelmia tällaisin menetelmin ei kuitenkaan voida ratkaista.

Ongelmien luonne tulee esiin, kun kysytään, mikä on alkoholin käytöstä aiheutuvien toimintamenojen suhde alkoholihaittojen laajuuteen. Tämä suhde ei ole yksikäsitteinen ja selkeä. Kaksi näkökohtaa valaisee asiaa:

Ensinnäkin on selvää, että on tehtävä ero haittojen ehkäisemisestä ja korjaamisesta aiheutuvien menojen välillä. Jälkimmäiset ovat periaatteessa positiivisessa riippuvuussuhteessa alkoholihaittojen laajuuteen, vaikka riippuu tietenkin monista seikoista, miten laajasti ja tehokkaasti haittoja pyritään kulloinkin korjaamaan. Edelliset voidaan sen sijaan nähdä haittojen torjuntaan sijoitettuina resursseina. Niiden lisääminen — edellyttäen että toimet tehoavat — vähentää alkoholihaittojen laajuutta. Tällöin tarve uhrata varoja haittojen korjaamiseen pienenee. Nämä käänteiset, periaatteessa kompensatoriset riippuvuudet erityyppisten menoerien välillä eivät tule kustannuslaskelmissa esiin. Etenkin kustannusten yhteenlaskeminen peittää ne alleen ja hämärtää kuvaa menojen luonteesta.

Toiseksi on otettava huomioon, että organisaatioilla on taipumus säilyttää menotasonsa. Periaatteessa määrärahoja voidaan muuttaa helposti, onhan esimerkiksi nollabudjetoinnissa jokaisen toiminnan ja määrärahan tarpeellisuus perusteltava vuosittain. Käytännössä kuitenkin suuri osa alkoholimenoista on varsin kiinteitä, koska ne aiheutuvat viranomaisten palkoista ja välittömistä toimintakuluista. Alkoholihaittojen vähentymiseen voidaan reagoida esimerkiksi tehostamalla jäljelle jääneiden haittojen hoitoa tai kehittämällä uusia toimintamuotoja. Vapautuvat resurssit voidaan myös ohjata organisaation muuhun toimintaan.

Tämänkaltaiset pohdinnat osoittavat, että alkoholihaittojen torjumisesta ja korjaamisesta aiheutuvat kustannukset

eivät ole yksinkertaisessa riippuvuussuhteessa alkoholihaittojen laajuuteen. Haittojen väheneminen ei automaattisesti vähennä julkisen vallan alkoholimenoja. Toisaalta haittojen väheneminen ehkäisevien toimien (lainsäädännön, valvonnan tehostamisen, valistuksen lisäämisen) seurauksena saattaa hyvinkin yhdistyä valtion alkoholimenojen kasvuun.

Toiminnoilla on kustannusten lisäksi myös sisällöllinen puolensa. Alkoholimenoja voidaan vähentää monin eri tavoin, esimerkiksi järkeistämällä alkoholivalistusta ja alkoholistien hoitoa tai luopumalla kokonaan liikennejuopumuksen valvonnasta ja lopettamalla alkoholimyrkytyspotilaiden hoito. Jälkimmäisiä vaihtoehtoja voidaan puolustaa taloudellisin kriteerein, mutta laajemmalla yhteiskuntapoliittiselta näkökannalta ne tuskin ovat hyväksyttävissä. Valtio ei ole likeyritys eivätkä alkoholihaittojen ehkäisy ja korjaaminen ole liiketoimintaa. Tehäessä ratkaisuja eri organisaatioiden toimintaresursseista on puhtaasti taloudellisten argumenttien paino varsin rajallinen.

Menetetyn tuotannon kustannukset

Alkoholin käytön aiheuttamien toimintamenojen lisäksi viimeaikaisissa laskelmissa on arvioitu myös potentiaalisia kustannuksia. Nämä perustuvat oletukseen, että alkoholin käytön seurauksena työntekijöiden työteho laskee ja poissaolot, sairastavuus ja kuolleisuus kasvavat, jolloin seurauksena on tuotannon menetys. Tätä menetetyä tuotannon ajatusta on joskus kehitelty edelleen joko pyrkimällä vähentämään kuolleiden työntekijöiden kulutus saadusta summasta (Ohlin 1930; Mattsson 1970, 74–77) tai laskelmaan menetetyä tuotannon pohjalta julkisen talouden menettämiä verotuloja (Walsh 1979). Näitä täydennysyrityksiä emme käsittele vaan keskustelemme itse menetetyä tuotannon ajatuksesta ja sen laskennan teoreettisista perusteista.

Lähtökohtana tuotannon menetysten arvioinnissa on yritystasolta lähtevä, tuo-

tannontekijöitä työ ja pääoma koskeva teoria. Sen mukaan yrityksen kannattaa lisätä minkä tahansa tuotannontekijänsä käyttöä, kunnes sen rajatuotos on yhtä suuri kuin sen hinta yritykselle. Niinpä tasapainotilanteessa yritys palkkaa niin monta työntekijää, että työn rajatuottavuus on yhtä suuri kuin yritykselle viimeisen työntekijän palkkaamisesta koituva kustannus eli markkinoilla vallitseva reaalipalkka. Tämän teorian perusteella tuotannon menetystä voi mitata juuri palkan suuruudella.

Yritystasolla työntekijän vajaatehoisuus tai poistuminen voidaan nähdä tuotannon menetyksenä. Kuitenkaan ei ole selvää, että reaalipalkalla voidaan mitata tuotannon menetystä — palkkataso ei ole suorassa suhteessa kunkin aikaansaamaan tuotoksen määrään. Markkinasektorin ulkopuolella tuotoksen laskemiseen sisältyy erityisiä vaikeuksia: mikä sisältö on upseerin tai lääkärin tuottavuudella? Laskelmissa käytetty tuotannon mittaaminen näyttää kaiken kaikkiaan ongelmalliselta.

Silti keskeinen kysymys on: kuinka yritystason oletukset pätevät koko kansantaloudessa? Kun sanotaan, että alkoholin käytön vuoksi menetetään tuotantoa, vertailukohteena on jollain tavalla määritelty potentiaalisen tuotannon käsite. Yleensä potentiaalisen tuotannon käsite viittaa tilanteeseen, jossa olemassa olevat resurssit täysin hyödynnetään tuotannossa; joissain laskelmissa oletetaan kuitenkin, että vasta työttömyyden kasvu määrätyn rakenteellisen tason yläpuolelle aiheuttaa todellisen tuotannon jäämisen potentiaalista tuotantoa pienemmäksi (ks. Tarkka 1980). Alkoholikustannusten laskelmissa on katsottu työntekijän jäämisen pois työstä heti pienentävän mahdollista tuotantoa. Tällöin tunnutaan lähettävän tuotantoresurssien täyskäytön tilanteesta, ja alkoholin käytön seuraukset vähentävät suoraan näin määriteltyä potentiaalista tuotantoa. Näkemys edellyttää, että todellisen tuotannon määrä riippuu suoraan käytettävissä olevan työvoiman määrästä.

Mutta voidaanko tuotannon määrän katsoa suoraan riippuvan käytettävissä olevan työvoiman määrästä? Nykyisessä kapitalistisessa taloudessa tuotannon tasoa säätelevät keskeisesti yritysten voiton suuruus ja tähän vaikuttava kysynnän voimakkuus. Jos tuotanto kasvaa maksukykyistä kysyntää nopeammin, syntyy ylituotantoa, yritysten kannattavuus heikkenee, ja ne rajoittavat tuotantomääriään. Tällaisessa tapauksessa osa tuotantovälineistä ja työvoimasta jää "kesannolle", vaille toimintaa ja käyttöä. Yritysten ensisijainen pyrkimys ei ole käyttää kaikkia mahdollisia työvoimaresursseja hyväksi. Ne palkkaavat työvoimaa tarpeelliseksi katsomansa määrän.

Yleisenä oletuksena se, että työntekijän sairaus tai kuolema johtaa suoraan tuotannon laskuun, tuntuu siis arveluttavalta. Tietyissä erityistilanteissa, kysynnän laajetessa, työvoimaresurssien määrä voi kyllä tulla tuotannon kasvun rajoitukseksi. Tällaisissakin tilanteissa puute on yleensä ammattitaitoisesta työvoimasta, kuten Suomessa vuosina 1973—74. Jos alkoholin väärinkäyttäjät eivät ole näitä kysytyjä ammattitaitoisia työntekijöitä, heidän poisjääntinsä ei rajoita ratkaisevasti tuotantoa. Yleensä työvoiman tarjonta kuitenkin ylittää selvästi työvoiman kysynnän. Esimerkiksi Suomessa virallinen työttömyysaste vuosina 1976—79 oli 4—8 % (Työvoimakatsaus 1979: 3—4). Työttömien määrä takaa sen, että uusia työntekijöitä on varsin helposti saatavissa. Korvattavuus riippuu tietenkin siitä, kuinka erikoistuneita pois jäävät työntekijät ovat, mutta jos alkoholin väärinkäyttäjät eivät ole keskimääräistä ammattitaitoisempia työntekijöitä, heidät on suhteellisen helppo korvata. Työvoiman vaihtumisesta on tietysti kuluja yrityksille, mutta tuotannon laskua ei tarvitse välttämättä tapahtua.

Millaista tuotannon menetystä merkitsee sitten heikkotuottoisen alkoholin väärinkäyttäjän toimiminen tuotannossa? Yleensä kai yritykset pyrkivät vaihtamaan pois heikkotehoiset työntekijät; tämä onnistuu sitä paremmin, mitä enem-

män tarjolla on vapaita työvoimaresursseja. Tästä aiheutuva työn tuottavuuden nousu ei kuitenkaan välttämättä johda tuotannon nousuun, vaan seurauksena voi myös olla työntekijämäärän supistaminen.

Kaiken kaikkiaan alkoholin käytön aiheuttama tuotannon menetys on epäselvä käsite. Etenkin potentiaalinen tuotanto tuntuu epämielekkäältä vertailukohteelta. Tämän vuoksi selvityksissä esitetyjä summia on pidettävä puhtaasti laskennallisina.

Jos kustannuksia halutaan supistaa

Kustannusten tarkastelussa on yleensä mukana ajatus niiden supistamisesta. Esitettyjen näkökohtien valossa on nyt kysyttävä, millä tavoin alkoholikustannuslaskelmat ovat apuna hahmoteltaessa vaihtoehtoa nykyiselle tilanteelle. Tehdyissä laskelmissa vaihtoehtoja ei pohdita, oletetaan vain jokin tilanne, jossa alkoholin käytöstä ei aiheudu lainkaan kustannuksia. Siksi teemme tässä jaksossa eräänlaisen ajatuskokeen: tarkastelemme tiettyä kustannuserää — alkoholin käytön aiheuttamia terveydenhoitomenoja — ja yritämme paikallistaa tämän erän supistamiseen liittyviä taloudellisia edellytyksiä ja seurauksia.

Ensimmäinen kysymys on: millä tavalla supistuminen toteutuu? Esimerkiksi terveydenhoitomenoja voitaisiin ajatella alennettavan kahta tietä: joko heikentämällä terveydenhoitopalveluja tai pyrkimällä vähentämään alkoholisairauksia niin, että terveydenhoidon tarve pienee. On tietenkin mahdollista, että näiden sairauksien väheneminen ei supistaisi valtion terveydenhoitomenoja, kuten edellä totesimme, sillä toimintakoneistot mukautuvat monin tavoin ulkoisiin muutoksiin.

Jos kuitenkin jatketaan ajatuskoetta ja oletetaan, että tietyillä toimilla terveydenhoitomenoja voidaan supistaa vuositasolla 50 miljoonalla markalla, on tarkasteltava tämän supistuksen merkitystä kokonaistaloudelliselta kannalta. Tervey-

denhoitomenojahan käytetään mm. sairaalohenkilökunnan palkkaamiseen sekä sairaaloiden kunnostamiseen ja rakentamiseen. Tämä synnyttää työpaikkoja ja aikaansaa tuloja, joista osa palautuu julkiselle vallalle verojen muodossa ja osa käytetään tavaroiden ja palvelujen kuluttamiseen¹. Terveystenhoitomenojen supistaminen 50 miljoonalla markalla merkitsee siis työpaikkojen vähenemistä terveydenhuollossa ja myös tulojen ja kuluksen vastaavaa pienenemistä.

Supistuksen kokonaisvaikutus riippuu siitä, miten nämä 50 miljoonaa markkaa nyt käytetään. Jos ne käytetään valtiontalouden sisällä johonkin vaihtoehtoiseen kohteeseen, vaikkapa koulutusmenoihin, työllisyys- ja tulovaikutukset saattavat olla samaa luokkaa kuin aiemmin. Jos supistus johtaa julkisten menojen supistamiseen ja verotuksen alenemiseen, seuraukset voivat olla jopa työllisyyttä heikentäviä. Tärkeää on joka tapauksessa huomata, ettei kokonaistaloudellisella tasolla voi tehdä mitään ehdottomia säästöjä. Menoerien muutoksilla on aina kerrannaisvaikutuksia taloudellisessa kiertokulussa.

Kokonaistaloudelliseen tarkasteluun kuuluu myös valtion alkoholitulojen muutos. Jos alkoholin kulutusta vähennetään, jokunen määrä tuotantoa, työpaikkoja ja tuloja poistuu. Toisaalta näin vapautuisi resursseja, jotka voidaan ajatella suunnattavaksi muuhun tuotantoon ja myyntitoimintaan. Uuden tuotannon luomisessa on kuitenkin aina, ei vähiten nykyisen

¹ Kansantaloustieteessä tämä kysymyksenasettelu liittyy keynesiläiseen ajatteluun. Sen kriitikkona esiintyvät nykyisin monetaristit, jotka nojaavat pitkälle vuosisadan alun neoklassiseen teoriaan. Keynesiläisen ajattelun mukaan julkiset menot lisäävät kerroinvaikutuksen kautta kokonaistuotantoa ja ne ovat tärkeitä varsinkin suhdannepolitiikan välineinä. Sen sijaan yleisen monetaristisen kannan mukaan julkinen kysyntä ei voi lisätä kokonaiskysyntää, vaan se saa aikaan hintatason ja korkokannan nousun, minkä vuoksi yksityinen kysyntä pienenee. Tämän näkökannan mukaan julkinen kysyntä vain "syrjäyttää" yksityistä, ja talouspolitiikan tehtäväksi riittääkin rajoittuminen markkinoiden toiminnan turvaamiseen (ks. Pekkarinen & Sutela 1980, 150—161).

epävakaan kasvun aikana, omat kysyntä- ja kannattavuusrajoituksensa.

Vaikka korvaavaa tuotantoa syntyisi-kin, siitä saatavat verotulot olisivat joka tapauksessa pieniä verrattuina alkoholista saataviin. Valtiohan saa alkoholista erityisiä valmisteveroja, jotka ovat kolmin-nelinkertaisia yleiseen liikevaihtoveroon nähden. Jos alkoholiverotusta ei ole kiristetty ja valtion tulot haluttaisiin säilyttää entisellä tasolla, verotusta olisi lisättävä muulla tavoin: yleistä liikevaihtoveroa tai tuloveroa kiristämällä. Viime aikoina esiintyneet veroprotestit kuitenkin hankaloittavat tällaisten ratkaisujen läpivientiä. Jäljelle jäisi valtion tehtävien karsiminen.

Suorittamamme ajatuskoe osoittaa, että yhteiskunnallisten kustannusten supistaminen ei ole yhtä yksinkertaista kuin yhden yrityksen kustannusten supistaminen. Yhteiskunnallisessa tarkastelussa on otettava huomioon monimutkaisia kerrannaisvaikutuksia. Jonkin menoerän poistaminen ei välttämättä merkitse säästöä.

Kustannuslaskelmien hyöty

Tarkastelujemme runkona on ollut alkoholin käytön yhteiskunnallisten kustannusten laskennan logiikka. Tarkemmassa erittelyssä tämä logiikka hajoaa: taloudellisten suureiden alta paljastuu mielivaltaisia tilapäisratkaisuja, monimutkaisia riippuvuuksia eri kustannuserien välillä ja suhteessa yhteiskunnan taloudelliseen kiertoprosessiin, organisaatioiden toiminnan realiteetteja. Tuloksemme voidaan tiivistää seuraaviin kohtiin.

Suoritetut laskelmat sisältävät ensinnäkin laskentaongelmia, jotka aiheutuvat alkoholin käytön luonteesta:

1. Sekä alkoholihaittojen että toimintakustannusten identifiointiin liittyy epävarmuutta, sillä näiden rajaaminen riippuu vallitsevista yhteiskunnallisista määrittelyistä. Lisäksi monet tehdyt oletukset alkoholin käytön kausaalisesta roolista, yksikkökustannusten määrittämisestä

jne. ovat pulmallisia. Jokaiselle esitetylle luvulle voitaisiin esittää siitä poikkeava vaihtoehtoinen luku.

2. Erityisen epäselvältä vaikuttaa menetetyt tuotannon kustannuksen käsite, koska sitä laskettaessa nykytilannetta verrataan oletettuun tilanteeseen ja joudutaan tekemään varsin epärealistisilta vaikuttavia oletuksia esimerkiksi resursien täyskäytöstä. Menetetyt tuotannon kustannuksia voidaankin pitää puhtaasti laskennallisina summina.

Eräitä näistä laskentaongelmista — varsinkin toimintakustannusten osalta — voidaan ratkoa tilastointia ja tekniikoita kehittämällä. Laskennallisesti on siis mahdollista laatia valtion alkoholimenojen tili. Tällaisen tilin laatimisen ajatus on peräisin yrityslaskennasta. Julkisen vallan toiminnassa on kuitenkin eräitä ratkaisevia eroja yrityksiin nähden. Tarkastelumme on tuonut esiin seuraavia pulmia:

3. Yhteiskunnallisten toimintakoneistojen reagointitapa on erilainen kuin esimerkiksi yrityksen osastojen. Alkoholihaittojen väheneminen ei välttämättä johda menojen vähenemiseen, vaan organisaatiot voivat mukauttaa tehtäviään uudella tavalla.

4. Yhteiskunnallisia menoja ei voida vähentää puhtaasti taloudellisin kriteerein, kannattavuuslaskelmien nojalla. Jos alkoholi aiheuttaa sairauksia, niitä on pyrittävä hoitamaan, vaikka hoitamatta jättäminen toisi säästöä julkiselle vallalle.

5. Alkoholimenojen jonkin erän poistaminen ei vielä merkitse kokonaistaloudellista säästöä, vaan on otettava huomioon kansantalouden kiertokulun vaikutukset. Lopputuloksena saattaa myös olla työllisyyden ja tulotason heikkeneminen.

Alkoholin käytön aiheuttamien kustannusten arviointiin sisältyy tietenkin myönteisiä piirteitä. Laskentamenettelyt johdattavat pohtimaan mekanismeja, joiden välityksellä alkoholihaitat ilmaantuvat ja tulevat tiedostetuiksi, ehkäistyiksi ja korjatuiksi. Hajanaisia tietoja saadaan kootuksi yhteen. Laskelmat auttavat tämentämään taloudellisia intressejä ja

päätöksenteon taloudellisia kriteerejä.

Kustannusajattelun heikkoutena on kuitenkin liiallinen pelkistäminen. Pyrkimys rahalliseen yhteismitallisuuteen häivyttää näkyvistä kohteena olevien ilmiöiden ja toimintojen laadulliset ja sisällölliset piirteet. Tällöin kadotetaan helposti tuntuma reaaliin prosesseihin ja toimintavaihtoehtoihin. Sen vuoksi kustannuslaskelmien perusteella on vaikea tehdä alkoholipoliittisia ratkaisuja. Ne koskevat samalla kertaa ihmisten hyvinvointia, organisaatioiden toimintaa ja taloudellisia intressejä. Näiden seikkojen punnitsemiseen alkoholin käytön yhteiskunnallisten kustannusten käsite ei riitä. Yhteiskuntapoliittisissa ratkaisuissa toimintavaihtoehtoja voidaan tuskin koskaan rajata niin tiukasti, että puhtaasti taloudellisille kriteereille tulisi antaa ratkaiseva merkitys. Taloudellisista argumenteista tulee helposti näennäisperusteluja, joiden alle vaihtoehtojen todellinen sisältö peittyi.

Alkoholihaitat, sekä ihmisten kärsimykset että aineelliset menetykset, ovat tietenkin todellisia. Keinoja niiden ehkäisemiseen ja korjaamiseen on olemassa. Ratkaisujen tueksi tarvitaan tutkimusta. Näkökulmaa on kuitenkin mielestämme tarpeen siirtää. Kokonaisvaltaisten kustannuslaskelmien asemesta alkoholihaittoja on tutkittava konkreettisina, yhteiskunnallisesti määräytyvinä ilmiöinä. Syy- ja seuraussuhteita luonnehtivien kausaalimallien asemesta tutkimuksen on aiheita kohdistaa huomiota alkoholihaittojen määrittelytapoihin. Erittelemällä niissä ilmeneviä eroja ja ajallisia muutoksia voidaan ymmärtää paremmin alkoholin käytön vaikutuksia yhteiskunnan toimintoihin ja ihmisten elämään.

Kirjallisuus

Ahlström-Laakso, Salme & Österberg, Esa: Alkoholihaittojen kehitys 1960—1975. *Alkoholikysymys* 46 (1):3—12, 1978

Alkoholikomitean mietintö. Komitean mietintö 1978:33. Helsinki 1978

Berry, Ralph E. & Boland, James: *The*

economic cost of alcohol abuse. New York 1977

Brock, Fritz H.: Den nationalekonomiska betydelsen av allmänt rusdrycksförbud. Nykterhetskommittén X. Stockholm 1916

Dahlgren, Thorild: Alkoholens nationalekonomiska och statsfinansiella verkningar. I: Handbok i alkoholfrågan, s. 171—210. Stockholm 1924

Espoon kaupunki: Tutkimus asunnottomien alkoholistien yhteiskunnalle aiheuttamista kustannuksista. Espoo 1978

Fisher, Irving: Prohibition at its worst. New York 1927

Halla, Klaus: Alkoholihaittojen kustannukset vuonna 1974. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja 1/1977

Halla, Klaus: Alkoholihaitoista aiheutuvat julkistaloudelliset kustannukset. Teoksessa: Manninen, Jouko (toim.): Alkoholihaitat ja -vauriot, s. 94—100. Oy Alko Ab, Helsinki 1978

Indstilling til Lov om salg og skjænkning av brændevin, øl, vin, fruktvin og mjød. Utarbeidet av Alkoholkommissionens flertal. Kristiania 1915

Kuusi, Pekka: Väkijuomakysymys. Helsinki 1952

Leu, Robert & Lutz, Peter: Ökonomische Aspekte des Alkoholkonsums in der Schweiz. Zürich 1977

Lévy, Emile & Bungener, Martine & Fagnani, Francis & Dumenil, Gérard: Evaluer le coût de la maladie. Dunod, Paris 1977

Mattsson, Bengt: Samhällsekonomiska kalkyler. En introduktion till "cost-benefit" analysen med exempel från trafiksäkerhets-, undervisnings-, sjukvårds-, arbetsmarknads-, miljövårds- och väginvesteringsområdet samt behandling av den offentliga sektorns prissättningsproblem. Lund 1970

Moser, Claus: Statistics and public policy. J. R. Statist. Soc. A (1980), 143, Part 1, pp. 1—31

Myrdal, Gunnar: Alkoholens vinst- och förlustkonto. Tirfing 24 (4):106—109, 1930

Mäkelä, Klaus: Level of consumption and social consequences of drinking. In:

Israel, Yedy & al. (eds.): Research advances in alcohol and drug problems, Vol. 4, pp. 303—348. Plenum Press, New York 1978. 1978 a

Mäkelä, Klaus: Alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut Suomessa 1960- ja 1970-luvulla. Teoksessa: Sipilä, Jorma (toim.): Sosiaalipoliittikka 1977. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja II, s. 35—82. Oulu 1978. 1978 b

Mäkelä, Klaus & Österberg, Esa: Notes on analyzing economic costs of alcohol use. The Drinking and Drug Practices Surveyor No. 14, 1979

Ohlin, Bertil: Nationalekonomiska synpunkter på alkoholfrågan. Tirfing 24 (4):97—105, 1930

Ohlin, Bertil: Nationalekonomiska synpunkter på alkoholfrågan. Blå Boken, 16:e årg. Stockholm 1939

Pekkarinen, Jukka & Sutela, Pekka: Kansantaloustiede — johdatus perusteisiin. Porvoo 1980

Peltoniemi, Teuvo: Perheväkivallan käsite ja olemus. Suomen lääkirlehti 34:2079—2086, 1979

Peltoniemi, Teuvo & Puustinen, Meeri: Perheväkivalta. Alkoholipoliittikka 44 (2):71—79, 1979

Salaspuro, Aarno: Alkoholiin liittynyt terveystaloudellisuus Suomessa vuonna 1972. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 29, Forssa 1978

Suviranta, Annikki: Alkoholi valtion sosiaalibudjetissa. Suomen 76. yleinen raatiuskokous Helsingissä 25.—26. 11. 1978: luennot ja alustukset, s. 31—40

Tarkka, Helena: Potentiaalisen tuotannon käsitteestä ja mittaamisesta Suomessa vuosina 1960—1978. Helsingin yliopiston kansantaloustieteen keskustelualoitteita 131, 1980

Työvoimakatsaus 1979:3—4. Työvoimaministeriön suunnitteluosasto. Helsinki 1979

United Nations Statistical Office: Studies in the integration of social statistics. Technical report. United Nations, New York 1979

Wallenius, Riitta: Päihdekäytön seurausten tilastointi. Tutkimus tilaston ja

yhteiskunnan suhteista. Helsingin yliopisto, sosiologian sivulaudaturtyö, 1980

Walsh, Brendan M.: The economic costs of alcohol abuse in Ireland: Approaches and problems. The Drinking and Drug Practices Surveyor No. 14, 1979

Virolainen, Johannes: Alkoholijuomien käytön valtiontaloudelle aiheuttamat rasitukset. Alkoholikysymys 44 (3):82—85, 1976

Österberg, Esa: Alkoholipoliittinen päätöksenteko ja kustannus-hyötyanalyysi: kustannus-hyötyanalyysi poliittisen päätöksenteon apuvälineenä. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 92, 1976

Österberg, Esa: Mitä alkoholi maksaa kansantaloudelle? Alkoholipoliittikka 43 (2): 75—86, 1978.

Alkoholipoliittikka Vol. 45: 195—206, 1980